

A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK ELŐKÉSZÍTÉSE A GYAKORLATRA.

(A kérdés múltja és mai állása.)

(Befejező közlemény.)

III.

A gyakorló iskola szervezésével nem járt együtt a gyakorlati tanárképzés kérdésének teljes megoldása. Ezzel csak egy résznek adott módot az állam a gyakorlásra, nem tette kötelezővé, sőt arról sem nyugtatta meg a közvéleményt, hogy ez a mód csakugyan helyes. A gyakorló iskola történetébe tartozik fejlődésének előadása, a támadások és védekezések egybevetése, működésének bírálata. Itt csupán a gyakorlati tanárképzés rendezésével kapcsolatban van szó róla, a mihez a gyakorló iskola munkájában résztvétel nem szükséges. Ennél fogva a folytonosság kedvéért e helyen csupán annyit kell felemlítenem, hogy a kérdés fejlődésében két főcsoportba foglalható mindaz, ami általában a gyakorló iskolai tanárképzés ellen felhangzott. Egyik abból a tényből ered, hogy a gyakorló iskola szervezése a jelölteknek csak egy töredékét láthatja el. A kifogások másik csoportja meg abból a nagyon természetes aggodalomból származik, hogy az egyedül álló gyakorló iskola határozott módszer követésére szoríthatja a jelölteket. A tény ma is tény, az aggodalom ma sem oszlott el, de sohasem erősödött annyira, hogy a tanárképzést kevés emberrel, természetesen megállapodott módszerrel, de tényleg folytató intézetet létében veszélyeztette volna. 1872-től kezdve a fejlődés fő iránya, azaz hogy csak a kérdés tárgyalásának a célja a gyakorlati tanárképzés általános rendezése volt.

E tekintetben is sok szó és kevés tett a jellemző. Sőt a tettek is csak töredékesek. Ilyen az 1880. július 14-én kiadott miniszteri rendelet is, melynek szerencsétlen félszegsége maig megmaradt az 1883-iki törvényben. E törvény megalkotása előtt a tanárképzés gyakorlati ágáról Klamarik a következő adatokat nyújtja.

Az állam iskoláira a miniszter 1880-iki rendelete irányadó, mely megállapítja a tanulmányi időt négy évi tanfolyamban s egy évi gyakorlatban. E gyakorlati évre minden tanárjelöltet kötelez, eltöltésére a budapesti gyakorló iskolában vagy más középiskolán ad alkalmat, de megengedi azt is, hogy gyakorlás helyett tovább is egyetemi tanulmányokkal töltsék el.

A Királyhágón inneni ág. hitv. evangélikusok tanárvizsgálati

szabályzata 1863-ban gyakorlati próbatételt kíván, 1867-ben a vizsgálat tárgyai közé a gyakorlati előadási képességet is sorolja, de a gyakorlásról nem gondoskodik.

A Királyhágón túli evangélikusok szervezeti szabályzata gyakorlati készülésről és gyakorlati vizsgálatról nem szól, csupán ennyit mond ide vágót (VIII. szakasz, 195. §.): «Minden jelöltnek, ki a tanári vizsgálatot kellő sikerrel letette, joga van az egyház bármely gymnasiumában, tanítóképzőjében vagy reáliskolájában próbaévet tölteni, hogy tudományos képzettségét gyakorlatilag is bebizonyítsa.» Ez tehát nem gyakorlás, hanem próba, egészen németországi minta szerint s nem is a tanítás érdekében rájuk rótt köteleesség, hanem az alkalmazást elősegítő jog.

Valamivel többet ér, de szintén ilyen alakú, a mit Klamarik gyakorlat gyanánt közöl; * hogy tanári vizsgálatot tett jelöltek a kellő tanítási gyakorlat megszerzése végett mint próba-tanárjelöltek alkalmazást *kérhetnek* a főigazgatótól valamely iskolán. Az ilyenek csak heti hat órán taníthatnak, az illető rendes tanár felelős e tanításért, miért is köteles nemcsak folyton figyelni a próbajelölt működésére, hanem utasításokkal is ellátni.

Ily viszonyok között méltán örvendtek sokan az 1883. évi XXX. t.-cz. 61. §. 3. pontjának, mely a gyakorlást kötelezővé teszi s mint országos törvény minden nemű középiskolára vonatkozik. Egyébként azonban a törvénynek ez a pontja nagyon sajátágosan rendelkezik: az utolsó vizsgálat előtt minden tanárjelölt kimutatni tartozik, hogy a felsőbb iskolai tanfolyam elvégzése után még legkevesebb egy évet vagy gyakorlatilag középiskolai tanítással töltött, vagy akár hazai, akár külföldi egyetemen tanulmányai folytatására fordított, azonban minden esetre tartozik kimutatni, hogy az egész öt év alatt legalább egy évig nevelői vagy tanítói gyakorlata is volt.

Ez a szöveg zavaros. Első felében a tanfolyam befejezését hangoztatja, a második részben a gyakorlatot bármely évben, tehát a tanulmányozás közben is megengedi. Elöl a középiskolai gyakorlás helyett még egy évi egyetemi tanulmányozást is elfogad, nyomban ezután a gyakorlást mindenesetre megkívánja, de középiskolában tanítás helyett nevelősködéssel is megéri. Ilyen törvénynek nincsen kényszerítő ereje, nem lehet, a mint hogy nem is lett semmi komoly következése. A gyakorlati előkészítés rendezése kérdését azzal előmozdította, hogy néhány értékes felszólalásra alkalmat adott, de ma látjuk, hogy mindazok csalódtak, kik a törvényben látott kötelezést üdvözltek, mert hiszen egy hangot sem ejt a törvény arról, miképen

* Klamarik : A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása. 469.

lehet a kötelezettségnek eleget tenni. Megmaradt ezután is a próbaévtéves neve, folyt az önkéntes előkészülés addigi módja, de a szervezést mind maig hiába várja ez a fontos ügy. Pedig már a törvény megalkotása évében sürgették ezt többen. *Pirchala Imre*¹ meg akarja óvni a jelöltet a szabad választás, valamelyik tanár mellé szegődés veszélyeitől s a gyakorló iskola mellett főként azt látja kívánatosnak, hogy a felekezetek egyes nagyobb, benlakással is ellátott középiskolákat helyes intézkedésekkel e célra, a tanári gyakorlatba bevezetésre felszereljék. Csak így, több helyen folyó munka által keletkezhetnek pædagogiai és didaktikai irányok s köztök üdvös verseny. *Köpesdy Sándor*² a jelöltek működése módjára szabályzatot is ajánl. A jelöltek elhelyezését a miniszteriumra bízva, óhajtja a jelöltek kívánságainak a helyet és a vezető tanár személyét illetőleg figyelembe vételét, egy-egy helyen a szám korlátoltságát, az előkészülésben a fokozatosságot (bejárás a tanár óráira, állandó felügyelet alatt tanítani kezdés, tanári gyűléseken résztvétel), egyoldalúság elkerülése céljából másik szaktanár óráira is bejárást, a szaktanár ajánlotta nevelési művek olvasását, végül az igazgató és szaktanár közös bizonyítványát az év végén.

Ma látjuk, hogy kívánságaink lényegét e két hozzászólásban is megtaláljuk, egyebet most sem kívánunk, de csodálkozunk kell azon, hogy ha már a régi terveket nem ismerték, legalább ezt a két véleményt melegebben fel nem használták az u. n. illetékes körök. Mikor a tanáregyesület küldöttsége 1883. december 3-án Trefortnak megköszönte a középiskolai törvényt, a miniszter a tanár-nevelésen való gondolkozásra hívta fel az egyesületet, mert az a kérdés: hogyan lehet a tanárképzést a legcélszerűbben szervezni.³ Bár adta volna elő valaki nyomban a *Köpesdy* javaslatát!

A meg nem valósult tervek között figyelmet érdemel *Felméri Lajos* és *Hóman Ottó* közös terve,⁴ mert ez nem érintve a budapesti gyakorló iskola szervezetét, a kolozsvári tanárképző intézettel óhajt egybekapcsolni egy gyakorlati tanfolyamot a kolozsvári felekezeti középiskolákkal kapcsolatban akként, hogy a pædagogiai elméletet az egyetemen hallgassák. Az eljárás módját olyannak tervezik, a mint azt majd mindenik javaslat kívánta: fokozatos gyakorlás, értekezletek, bírálatok, írásos előkészülés a tanításra, negyedévenként jelentés a miniszterhez. Minden jelölt az illető osztálytanár közvetlen

¹ OKTK. XVII. 280., köv. l.

² U. o. 284. stb.

³ U. o. 314.

⁴ U. o. 394—401.

vezetése alatt áll, kezdetben mint segéd szerepel (dolgozatokat javít, az elmaradtakkal ismételt stb.), bizonyos idő múltán tanítani kezd s félév múlva magasabb osztályba mehet, hol szintén így kezd. Az összes jelöltek egységes vezetése egy kézben, a tanfolyam vezetője kezében van, kit a tanárképző tanári karának ajánlatára a miniszter nevez ki három évre. Ennek pedagógiai és didaktikai tekintetben alkalmasnak kell lennie s folytonosan érintkeznie az illető középiskolák és a tanárképző tanáraival. Állandóan látogatja a gyakorlásra is szolgáló tanítást, megjegyzéseit a jelölttel közli, a tanításhoz kezdés idejét megállapítja s a tanfolyam végén a jelöltnek a tanításban való jártasságáról és rendtartási ügyességéről bizonyítványt ad. Nevezetes pont, hogy a heti értekezleteken megállapítják a következő hétre a jelölt munkáját, de az irányelvek megjelölésén túl a tanítás és rendtartás mikéntjéért rá bizzák. Ez a javaslat csupán egy tanfolyam szervezéséről szól, mert érezte a csak elméleti képzést végző kolozsvári tanárképző csonkaságát, a gyakorlás feltétlen szükségét. Akkor Kolozsváron nem volt annyi végzett jelölt, hogy az ottani három iskolán el ne fértek volna s Felmériék tervezete alapján számba veendő, bár egyes apróbb vonásai meg nem állhatnak (az egyes egyetemi tanároknak nagy teret juttat a gyakorlás intézésében, a középiskolai tanárnak keveset), egészében szelleme életre való.

A kolozsvári tanárképző kiegészítése látszott a gyakorlati előkészítés érdekében első lépésnek. Ezt sürgette 1886-ban rektori beszédében Szamosi János is, égető szükségnek mondvá Kolozsvárt gyakorló iskola felállítását. Kiemeli azonban, hogy «a gyakorló iskola elvének helyeslése még nem azonos a kivitel módozatának is helyeslésével». Az óhajtott módot akkor nem fejtette ki, de 1891-ben a tanáregyesületi gyűlésen kijelentette azon való örömét, hogy a tanári gyakorlatra való előkészülést nem egyedül az ú. n. minta-gymnasiumban tartják lehetőknek.

Felméri és Szamosi felszólalásán kívül több nem volt a kolozsvári gyakorlati tanfolyam mellett. A kérdés országos rendezése maradt vita tárgya s mivel egyedül a budapesti gyakorló iskola folytatótt gyakorlati tanárképzést, erről szólva az az intézet mindig szerepel s általában erős támadásokat állott ki nemcsak gyakorlati, de elvi szempontból is.

A gyakorlati tanárképzésre egyenesen károsnak vallotta ezt a külön iskolát Öreg János,* mert a tanári egyéniséget tartja főnek, a haladás legnagyobb ellenségének pedig az egy minta szerint való dolgozást. Ezért káros a gyakorlati előkészítésben a gyakorló iskola, mert

* Egyetemes Közokt. Szemle 1889., 22. s. köv. 1.

ott csupán egy módszert láthat a jelölt, már pedig a feltétlenül jó módszer képtelenség.

Erélyesen s eredeti érvekkel szólott a kérdésbe *Fialowski Lajos*.^{*} Gyakorlati tekintetben kifogása van a gyakorló iskola ellen, mert sem a reáliskolában való tanításra, sem a görögöt helyettesítő tárgyakra nem készít elő; kevés a tanulók száma; a kevés osztály a fokozatosság igaz képét nem mutatja; csak egy módszert követ az egész. Főként azonban az a baj, hogy a gyakorló iskola nem valódi középiskola. Minden pályára csak valódi hivatalban lehet elkészülni eredményre; gyakorló járásbírósg nincs, de van járásbírósgban gyakorlás. A jelölt a tanítás módját csak valódi iskolában lesheti el, hol az élet nehézségeivel ismerkedik meg. Bizza kormányunk a tanárok gyakorlati képzését oly intézetekre, melyeknek szakoktatói sikerrel működnek. Az ilyen iskola kiváló emberei a tanárjelölt vezetésével való megbízás kitüntetését akár vidéken, akár a fővárosban saját továbbképzésekre, azaz közművelődésünk fokozására is fogják felhasználni. Igen jól esik Fialowski cikkében ez a magasabb szempont és messzezebbre látás. Kiemeli az egyéniség jelentőségét ebben a kérdésben is, általános érdeket fűz hozzá. Nemzeti jövőnk legfontosabb biztosítékának azt tartja, hogy minél több nevelő és oktató művész működjék. Akárhányan művészetekkel együtt a feledés tengerébe süllyednek, mivel mást nem avathatnak be. Pedig mily fontos nemzeti érdekünk az eleven hagyomány, hogy ne kelljen minduntalan a külföldről kölcsönöznünk. De a művészetet csupán a versengés elégítheti ki. Ez okból is kívánatos, hogy a gyakorlati tanárképzés ne kizárólagos intézethez vagy helyhez, hanem *arra való egyéniséghez* fűződjék. Nagyon fontos volna, ha épen a vidékiek közül minél többen vehetnének részt a gyakorlati előkészítés dicsőségében, még pedig a legjelesebb férfiak között is a törőlszakadt magyarok.

Becsessé teszi ezt a felszólalást a határozott nemzeti szempont, a hagyománynak nem csak sürgetése, de egyszerre felelevenítése is, mert e szavakból ugyanaz a szellem árad, melyet a T. I. javaslatában s az eperjesiek említett indítványában megismertünk.

A gyakorló iskola megnyitásakor hiában hangzott fel az intézet magasabb pædagogiai céljaira való figyelmeztetés, mindenki állandóan úgy tekintette e nyilatkozatok tanúsága szerint, mint a gyakorlati tanárképzésre hivatott és köteles intézményt. A gyakorlati tanárképzés ügyével foglalkozók mindig mint ilyenekkel számoltak vele s ebben igazok is volt. Bartal javaslatából, Pauler szervezeti szabályzatából nyilvánvaló, hogy a gyakorlati tanárképzés érdekében létesült,

^{*} Egyetemes Közokt. Szemle 1890., 690. s köv. 1.

mint a tanárképző intézet gyakorló iskolája; ezt a célt szolgálta, támadások ezen az oldalán érték s azokkal szemben az ebben elért sikereire hivatkozott. Mindezek teljesen megértetik, hogy másféle voltárol még a tanárok is miért nem tudtak. Természetessé teszik egyébként azt is, hogy a tanárképzés kérdését tárgyalva, Kármán Mór a tanáregyesület közgyűlésén szükségesnek látta e tekintetben is kifejezni felfogását.* Hivatkozott az egyesület 1885. évi közgyűlésére, mely «elismerte, hogy az egyetemmel kapcsolatos gyakorló iskola a gyakorlati képzés teljes szükségletét nem elégíti ki». A gyakorló iskola eredeti, tulajdonképeni feladatát első sorban a pädagogiai haladás szolgálásában látja: «ott leginkább azokra számítanak, kik nemcsak a szaktanulmányoknak akarnak élni, hanem kiválóan pädagogiai irányban fejlődni; a jövődöbeli pädagogusok, a kik aztán a mellett természetesen szakemberek is, készülhetnek ott kellő módon». E meghatározással kivonja Kármán a gyakorló iskolát a tanárképzés szolgálatából és a pädagogiai elméletnek adja át. Ez ellen azonban két súlyos érvet kellett a közgyűlésnek felhoznia: egyik, hogy ez esetben a gymnasiumi jelleg erősen korlátoló hatású, a másik, a mit Hóman Ottó, Spitkó Lajos meg is mondott, hogy a gyakorló iskola feladata bizony mégis csak a tanárképzés. Jól érthető a különbség: Kármán általában a gyakorló iskolákról beszél, melyekre nézve neki tökéletes igazsága van, mert «eredeti, tulajdonképeni feladat»-ról szólva a gyakorló iskolák legelső mintáira, Herbart, Stoy, Ziller alkotásaira gondolt, a másik fél azonban csupán a kérdéses gyakorló iskolára, a budapestire, melynél a dolog amazoktól épen eltérően állott: itt az eredeti feladat kétségtelenül a gyakorlati tanárképzés volt; szervezése csupán ezt bizonyítja. Ezért Kármánnak ez a felszólalása egyáltalában nem tette alaptalanokká sem az addigi, sem az ezt követő véleményeket, melyek a gyakorló iskola mint tanárképző ellen emelkedtek. Sőt mindazt igazolta e szavaival: «A ki a pädagogia iránt is nem bir magasabb, erősebb érdekekkel, az ott kevesebbet sajátíthat el, mintha egy gymnasiumba belépve, itt keresi a szükséges gyakorlati előkészülést. A gyakorlati iskolában sok dolgot még problémának tekintenek, a mely megoldandó, míg a közönséges gyakorlatban erre nézve némiképen már megállapodott elvek szerint szoktak eljárni. Nem felelhet meg a gyakorló iskola már azért sem a szükségletnek, mert sokkal több tanárnak van gyakorlati képzésre szüksége, mint a mennyit akár egy, akár két ily intézet elláthatna.» Ezzel a gyakorló iskola főembere vallotta igaznak mindazt, a mit a gyakorlati tanárképzés hivei a gyakorló gymnasium elégtelensége mel-

* OKTK. XXV. 72—74.

lett felhoztak s ezekkel való egyetértését mutatja ez az indítvány: «A gyakorlati év, különösen a pædagogiai belátás, tapintat és ügyesség elsajátításának szempontjából szervezendő egyes jelesebb gymnasiumainkban.» Ezek feladatáról ennyit mond: «Ez intézetekben meg kell a jelöltnek mindazt találnia, a mire neki a gyakorlati kiképzés érdekében szüksége van: jó könyvtárt, belátást az iskolának, a tanárnak munkásságába, felügyeletet, midőn a tanítás terén az első lépéseket teszi, útmutatást a gyakorlati munkásságban.» Nincs miért bővebben bizonyítanom, hogy ez indítvány egyhangú elfogadásával az egyesület kimondott véleményévé lett a gyakorlati tanárképzés olyan rendezése, a mint azt Fialowski, Öreg, Felméri és Hóman, Köpesdy, Pirchala, Szamosi, 1844-ben T. I., 1840-ben Hetényi javasolta, a mint Eötvös 1870-ben, a tiszántúli ref. egyházkerület 1842-ben szabályozta. Több sikere azonban most sem lett. Nem kezdett senki a megvalósításhoz. Újra meg újra hangzott¹ az egyéniség fontossága a tanárképzésben, annyi eredménnyel, mint Kardos Albert kívánsága a néhány iskolához külön kinevezendő pædagogus igazgatóra vonatkozóan² s mint Jancsó Benedeknek az a javaslata, hogy a főigazgatók székhelyén szereljenek fel összesen 12 középiskolát, hol a tanítói gyakorlat öntudatos ügyességét is elsajátíthassák a jelöltek magából az élettel közvetlenebb kapcsolatban levő tényleges iskolai gyakorlatból. Jancsó Benedek szavaiban újra megvillan az a szikra, mely Schedius tervezetében ötlött szemünkbe: elvi okai vannak javaslatára, a gyakorló gymnasium határozott ellenzésére; sem az életben, sem a tanárképzésben nem tűri az egyöntetűséget, hanem sürgeti az összhangzatosságot: az egyöntetűség durva erőltetése az egyéniség elnyomásának, az összhangzatosság pedig a különböző fokú erők és tényezők egy célra való olyatén csoportosítása, hogy mindenik erő és tényező megőrizhesse egyéniségét és értékét.³

Ez mind a pusztában kiáltó szó sorsára jutott. Pedig már akkor meg volt Poroszországban a gyakorlati tanárképzés szabályzata, sőt újra hallatszik itthonn a külföldi példa követésének sürgetése is, akár csak 1867-ben a budapesti tanáregyesület feliratában és 1871-ben Lubrich székfoglalójában. 1892-ben Csengeri János írja: «Azok a komoly törekvések, melyek Németországon a tanárképzés javítását célba vették, sürgős követelménnyé teszik nálunk is, hogy a gyakorlati tanárképzés kérdése mentől előbb a megoldás stádiumába jusson.» Ezért szorinte «kívánatos, hogy már az egyetemi tanulmányozás ideje, teszem

¹ Mendlik F., OKTK. XXV., Wéber István, Egy. Közokt. Sz. 1892.

² OKTK. XXV. 420.

³ Egy. Közokt. Szemle 1891., 533.

a negyedik év alatt alkalma legyen a tanárképzőintézeti tagnak arra, hogy gyakorlati pædagiával is foglalkozzék; másrészt, hogy legyenek olyan középiskolák, hol gyakorlati vagy próbaévet haszonnal tölthesse. Egy szóval a Németországban már szervezett seminariumi és gyakorlati évet a szükséges és viszonyainknak megfelelő módosításokkal szervezni nálunk is halaszthatatlan feladat.¹

Az érdeklődés csakugyan inkább fokozódik, semmint csökkenne. De fejlődésnek alig van nyoma. Heinrich Gusztáv az egész gyakorlati előkészítést csak a gyakorló iskola és a budapesti intézetek feladatává tenné, — ez a Kármán indítványa megszüktve. A pozsonyi tanári kör Zlinszky Aladár előadása alapján bőven tárgyalja a kérdést s a közvetlenül azelőtt javasoltaktól szabályzat sürgetésében és a minden kivétel nélkül kötelezővé tétel kimondásában tér el.² Spitkó Lajos újra szól s igen szépen bizonyítja a rendszeres, tervszerű vezetés szükségességét.

Sajátságos, leverő jelenségek sorozata a kérdés története. Sok szó: újra ismétlődő kívánságok ismételt megokolása, az előzmények alig ismerése vagy számba nem vétele; nem történik majdnem semmi; hosszú ideig nincs irányt adó elv, azután meg nincs ereje az érvényesülésre. Ez az oka, hogy kitűzött czéllal szervezett intézettel nincsenek tisztában, elhagyott útra megint visszatérnek, hazai példa helyett a külföldihez kapnak s nem vesznek észre annyi javaslatot. Valami különös kátyúba jutott ez a kérdés épen akkor, midőn leg többen foglalkoztak vele: folyton forgott a kerék, de nem jutott előre.

IV.

1883 óta törvény teszi kötelezővé az oklevél megszerzése előtt a tanítói gyakorlatot s ettől kezdve állandó a küzdelem azért, hogy e kötelezésnek értelme is legyen: legyen mód a gyakorlati előkészítésre. A törvény csak erre utalhat, e nélkül nincs miért megkivánnia előre a gyakorlatot; tervszerű előkészítés, tudatos készülés nélkül az oklevél megszerzése után is lehet kísérletezni. Nem is függött az utolsó vizsgálatra bocsátás mástól, mint egy évnek tanítással töltésétől. Nem kérdezte senki a módját s nem törődött senki az eredményével. A budapesti gyakorló iskola jelöltjei részesültek gyakorlati előkészítésben; más nem. Ezért a helyzet világosan ez: száz év óta érzett szükséglet minden tanárjelöltnek a tanítás munkájába való bevezetése. Feladat: e bevezetés rendszeresítése. Eddig is merült fel erre vonatkozó javas-

¹ Magyar Pædagogia, 1892.

² OKTK. XXVIII.

lat nem egy, de egyéb nem történt az általános szervezés érdekében, csak küzdés. Nem a megvalósítás elveinek a küzdelme, hanem csak a jó szándék harcza az intézők tétlenségével. Hosszú ideig csupán ez volt az akadály. Elvi harcz, komolyan számba veendő elvi harcz az egész kérdésben nem folyt, ha itt-ott fel-felbukkant is. Egy elv került eddigi keresgélésemben szemem elé: az egyéniség elve. Ezzel szembe addig senki sem szállott, de némely most következő javaslat nem egyezett meg vele.

A kérdés megoldását csak olyan javaslatról lehetett remélni, mely lehetőséget nyújt minden tanárjelölt gyakorlati előkészítésére s a melyben nincsen olyan rész vagy olyan irány, a melyen ellen az eddig is elvi alapon tárgyalók küzdelme kétségtelen volt. Vagyis csak olyan tervtől lehetett végre változást, haladást remélni, mely mindenkire egyenlően gondolva, rendszeresen érvényesíti javaslataiban az egyéniségnek többszörösen jelentkezett elvét a tanárképzésben is. A szükséglet kielégítése szempontjából ez a megítélés mértéke; a javaslatok czélszerűségét és belső becsét az dönti el: mennyire segítenek a bajon s van-e egységes irányító elvök.

Új fajta terv nem állott elő. Eddig két irányt láttunk: a külön gyakorló iskola szervezését és a rendes középiskolák felhasználását. A kettő azonban nagyon különböző mértékben érvényesült. A külön gyakorló iskolát javasolta Lubrich, Bartal, felállította Pauler miniszter s bár 1872-től kezdve a gyakorlati tanárképzést szolgálta, e feladatát csak mellékesnek tüntette fel 1891-ben Kármán s a gyakorlati tanárképzést ugyanakkor a rendes középiskolákra utalta. A legkülönbözőbb körökből Schediustól Kármánig ezt hangoztatták a tanításba bevezetés helyes, sőt egyetlen módja gyanánt. A viszony azonban megváltozott. A tárgyalt előzményekből meg nem magyarázható módon egyszerre úgy áll elő a külön gyakorló iskolára vonatkozó óhajlás, mint elvi álláspont és szembe helyezkedik a másik, kezdettől fogva elvi alapon fejtegetett véleménynyel. Ez pedig még jobban megerősödik, rendszeresen kidolgozott, valóstításra kész alakúvá fejlődik.

Így állván a dolog, természetes, hogy a két véleménynek meg kellett küzdenie egymással. Sem ezt a küzdelmet bőven előadni, sem jellemző vonásait fejtegetni nem akarom. Mivel azonban a gyakorlati tanárképzés kérdésének fejlődését mutatom be, mégis ide kell jegyez-nem szárazon a fejlődés utolsó fejezetének egyes adatait.

Az egyik oldal ez. A kolozsvári tanári körben 1897-ben indítványozza Csengeri János annak kimondását, hogy «Kolozsvárt a budapestihez hasonló gyakorló iskola állíttassék fel, azzal a szervezeti különbséggel, hogy benne a tudományszakok egyetemi képviselőinek szellemi befolyása a tanárképzés és a tudomány egysége érdekében

érvényesüljön.» 1899-ben ugyanott ezt bővebben: «A pædag. seminariummal szoros kapcsolatban gyakorló iskola is szervezendő, egyelőre legalább két osztálylyal. Vezetője az egyetem pædagogiai tanára, tanárai kipróbált középiskolai tanárok, részint középiskolai gyakorlattal bíró egyetemi tanárok. Ez az iskola első sorban az elméleti tudás kísérletező állomása; szabályrendeletekhez, változtatlanul megállapított tanulmányi rendhez kötve nincs. A jelöltet egyes kiváló tanárok vezetik be a tanítás mesterségébe.»¹ 1900-ban a párisi felső-oktatásügyi kongresszuson ugyanő a pædagogiai seminariummal szerves kapcsolatban levő gyakorló gymnasiumot kíván, mely az elméleti készségségnek a tanítás praxisába való átvitelére tanít. «E gyakorló iskola vezetője természetesen az egyetem pædagógusa lesz, de működő tanárai lehetnek kipróbált és kiváló középiskolai tanárok. Minthogy azonban a pædagogia tanárára a vezetés egész terhét ráérni nem lehet, feladatának teljesítésében támogatná az irodalmi és tudományos facultás egy-egy, legalább három éves cyclusra kirendelt tanára.»² 1902-ben a kolozsvári tanári körben indítványozta annak kimondását, hogy «egy állami gyakorló főgymnasium fölállítása Kolozsvárt halaszthatatlan szükséglet».³ E javaslatokban állandó vonás, hogy csupán egy gyakorló iskola állítására vonatkoznak s hogy a gyakorlati tanárképzés czéljára külön szervezett intézetet látnak jónak. E felfogás híve Kármánnak tanári állásában utódja, Waldapfel János, ki a budapesti gyakorló gymnasium feladatairól szólva ezek magvának a gyakorlati képzést mondja s rá mutat, hogy az ott végzett tanárképzés nehéz «nagy apparatusú» munka, melyből közönséges gymnasium külön intézmények nélkül bizonyára csak igen keveset végezhetne.⁴ Ez a véleménye érvényesül 1902-ben a budapesti tanári körben felolvasott dolgozatában is, melyben ismételten kijelenti, hogy a gyakorlati képzés meggyőződése szerint nem történhetik kellő sikerrel másképen, mint olyan iskolában, melynek erre külön hivatása és szervezete van. Mivel pedig a budapesti gyakorló iskola legjobb esetben is csak negyedrészt tudja a jelölteknek ellátni, indítványozta annak kimondását, hogy a ma fennálló gyakorló iskolán kívül még új gyakorló iskolák is szükségesek.

¹ Az OKTE. kolozsvári körének jegyzőkönyvei.

² Magyar Pæd. 1900, 455—6.

³ A kolozsvári tanári kör jegyzőkönyvei. Az első indítvány határozat tárgya nem volt, a másodikat a jelenvoltak elfogadták, a harmadik alkalommal bizottságot küldtek ki emlékirat szerkesztésére, kimondták azonban, hogy «a gyakorló főgymnasium kifejezése nem jelenti a budapesti gyakorló főgymnasium szervezetének átvételét.»

⁴ Magyar Pæd. 1899, 595., 601.

sek és pedig legalább kettő: Budapesten gyakorló reáliskola, Kolozsvárt gyakorló főgymnasium. Ki kell emelnem, hogy ez indítványban Waldapfel bizonyos elengedhetetlen közös vonásokon kívül a legnagyobb változatosság barátjának vallotta magát, különösen a belső szervezet tekintetében.¹ Waldapfel utóbbi indítványának az itt a jelentősége, hogy a budapesti gyakorló gymnasiumból eredt, a mely intézet egy idő óta mintegy a gyakorlati tanárképzés általános szervezésének akadálya tűnt fel a távolról szemlélők előtt. Elfeledte ugyanis az intézet Kármán 1891. indítványát s ezért támadást látott maga ellen minden olyan hangban, mely a kérdésnek valahára alapos rendezését sürgette. Waldapfel 1902-i szavai a budapesti gyakorló iskolának azt az óhaját fejezték ki (i. h.), hogy ha nem is fia, de testvérei legyenek. A történeti hűség kívánja megemlítenem, hogy ez előadás következménye volt a kolozsvári tanári körben Csengeri utolsó indítványa, mely a kérdés újabb tárgyalására ott alkalmat adott s a mai állapotot előidézte.

Az így újra megindult, több kis részletre oszló mozgalomban az érdeklődés főtárgyává csakhamar az a tervezet lett, mely a kérdés történetének ez utolsó fejezetében a másik álláspont képviselője s a melyet a tanárság előtt 1897-ben a kolozsvári tanári körben az ügyszóhoz szólás alakjában fejezett ki Schneller István, ki azt 1899-ben *«Az egyetemi tanulmányozás tárgyi feltételeiről»* mondott dékáni beszédében s németországi tanulmányútjáról a közokt. miniszterhez beadott jelentésében fejtette ki. E véleményt fogadta el Schneller újabb előadása² után 1903-ban a kolozsvári tanári kör a külön szervezett gyakorló iskolával szemben s ezt terjesztette fel emlékirat alakjában (1903 febr.) a közoktatási miniszter úrhoz. A nyilvánosság előtt ez a felirat fejté ki először részletesen, mai viszonyaink szerint a megvalósítás módját is előadva, azt az elvet, melyet többé-kevésbbé kifejtett alakban 1848 előtt, azután Eötvös tervében s a kérdéshez szólók igen nagy többségénél, legutóbb 1891-ben Kármánnál, már megtalálunk. Schneller az egyetem jellemének, a középiskolai oktatás-nevelés természetének, a tanárképzés lényegének és a nyilvánvaló szükségletnek egymással való egybevetése és megvizsgálása alapján kívánja az egyetemi, elméleti tanulmányozásból a középiskolai tanítás gyakorlataiba az átmenet létesítését, a gyakorlati tanárképzés országos szervezését a meglevő középiskolákon működő kiváló igazgatók és kiváló szaktanárok által akként, hogy az ilyen célra kijelölt intézetekben a szakkvizsgálatot tevő összes tanárjelölteket el lehessen helyezni.

¹ OKTK. XXXVI., 134., 135., 152.

² Magyar Päd. 1903, 171. s köv.

E kívánságban a rokon gondolattal tett régi indítványok lényege éled újra azzal a meggyőződéssel, hogy az átmenetnek a középiskolán kell létesülnie, mert ezt nem az élettől idegen, külön csinált intézmény, hanem magának az életnek szerves, de kiváló, mintegy magasabb alakulása adhatja csak meg. Nyilván látjuk, maga Schneller is hivatkozik rá,¹ hogy ily magasabb rendű gymnasiumok voltak hazánkban az árchigymnasiumok, ily feladatot végzett a katolikus iskolákban a praefectus studiorum s ez a gondolat teremtette meg a protestánsok kiváló iskoláiban a nevelési seminariumokat és a pædagogarcha állását.

Magában az a körülmény, hogy e javaslat alapján minden tanárjelölt gyakorlati előkészítése lehetséges s az a másik, hogy ez nemhogy a megelőző általános vélemény elvi alapjával ellenkeznék, de annak tökéletes hasonmása és az, hogy hazai közoktatásunk történetében már élt példákra hivatkozva a fejlődés irányát követi, mindez eléggé mutatja e kívánság becsét. E mellett azonban nagy jelentőségű az a körülmény, hogy a megegyezések nem esnek az új javaslat önállóságának rovására, mert a tervezet alapelvei egységes nevelési elméletnek gyakorlati alkalmazásai, nem véletlen, nem is a létező viszonyokhoz alkalmazkodás a jellemvonása, hanem a létező viszonyok szülte óhajításoknak elvi alapon való teljesítése a nagy előnye. Schneller pædagogiai irányító eszméje: a személyiség elve érvényesül benne az által, hogy a gyakorlati tanárképzés egész intézményét a működő középiskolai tanárok közül azokra akarja alapítani, kiknek tanító és nevelő személyisége kiválik. Egyedül a tanárok és igazgatók személyisége alapján kívánja kiválasztani a megbizandó intézeteket s azok állami vagy nem állami jellegét e tekintetben külön számba veendőnek nem tartja. Ez az elv kifejlődése és a szervezés minden ízében érvényesítése az egyéniség elvének, mely a gyakorlati tanárképzésben számbavételét már eddig is erősen sürgette s mely itt magasabb álláspontra emelkedik. Nem az eredetiség dönti el a javaslatok jóságát, de mert ezek benső értékére mégis befolyással van s kivált mert a Schneller javaslatai alapján készült kolozsvári felterjesztés ellen a poroszok eljárásával való hasonlóságot vádként említették, hivatkozom arra, hogy a javaslat ugyanazon elvek alkalmazása, melyeket Schneller nevelési elméletében rég idő óta hirdet tanítványai előtt s a melyek alapján mint theologiai igazgató a lelkészek gyakorlati előkészítését szervezni akarta.² Nála tehát ez a javaslat benső története, a

¹ Magyar Pæd. 1899., 440, 441.

² Schneller, Beszédek és a theol. akad. fejlesztésére vonatkozó dolgozatok. Pozsony, 1891.

minek jelentősége a tanárképzés történetében az önállóság szempontjából van. Ez az elvi alap felment egyelőre attól, hogy idegen intézkedésekkel egybevessem Schneller javaslatait, melyeknek eddig csak alapját mutattam be.

Az ezen álló kolozsvári javaslat sarktétele: a gyakorlás, a tanításba bevezetés olyan intézetben történjék, a melyhez egészen hasonlóan kezdi majd a jelölt az önálló munkát. Itt látja maga előtt a leküzdeni való nehézségeket, itt azt a módot is, melyen a tanítást olyan körülmények között mások végzik; olyan gyermekekkel ismerkedik meg, a melyekkel majd dolga lesz s bele jut fokenként hivatása minden részletébe. Ez a végső kívánság minden erről gondolkozónál meg kell hogy legyen, mert a bevezetés épen a fokozatosságban áll. Közvetlenül a gyakorlati képzés benső szervezetéhez tartozik ezeken kívül még két pont: 1. Egy-egy intézetben egy szakcsoportra készülő jelöltek legyenek az igazgató és az illető szakcsoportot képviselő két szaktanár vezetése alatt. 2. A gyakorlás menetének szabályozása szükséges, de nem részletes utasításokkal, hanem az általános körvonal kijelölése által eképen: Az igazgató vezesse be a jelöltet hivatásába a gyakorlati pädagogika és általános didaktika alapján, a szaktanárok pedig a szaktárgyak történeti és módszeres feldolgozásával. Kezdetben az igazgató tervszerűen vezesse a tanórák látogatását minta-tanítások hallgatása céljából, majd tartson a jelölt a szaktanár előtt próba-tanítást és végül néhány (legfeljebb hat) órán hetenként a rendes tanítást vegye át a szaktanár felügyelete és felelőssége mellett. Mindezeket rendszeres megbírálás kövesse, azonkívül päd. és did. kérdésekről készített dolgozatok tárgyalása útján pályájának elméleti alapján állandóan maradjon meg minden jelölt.

Látni való, hogy ez általános körvonal a gyakorlati képzés vonásainak egybefoglalása; az elvi alapnak megfelelően bőséges teret nyit a változatos alakulásra, de egyúttal az intézmény minden lényeges vonását is biztosítja.

Minden egyéb a megvalósítás módjára vonatkozik. Mivel fő vonásaiban így folyó gyakorlati előkészítésben kivétel nélkül minden jelöltnek kell részvesznie, szükséges, hogy ne alkalmazzon se a közoktatási kormány, se egyik felekezet sem önálló tanári munkára olyan egyént, ki valamelyik ily célra kijelölt középiskolán a gyakorlati évet el nem töltötte. E végből szükséges az 1883. XXX. t.-cz. 61. §. 3. pontjának ilyen módosítása: a ki középiskolai tanárságra képesítést kíván nyerni, az a pädagogiai vizsgálatra jelentkezéskor kimutatni tartozik, hogy a tanári szakvizsgálat kiállása után legalább egy évet megfelelő eredménnyel töltött valamelyik gyakorlati tanár:

képzéssel megbízott középiskolán; ezt igazolja az illető igazgatótól és szaktanártól kapott bizonyítvány.

A legkiválóbb igazgatókat és szaktanárokat kell e célra kiválasztani minden másra való tekintet nélkül, ezért az egységes vezetés feltétele a szervezésnek, tehát a jelölteket a közoktatási kormány helyezze el a megbízott középiskolákon, tekintetbe véve a jelöltek ily irányú kérelmét s a felekezeti főhatóságok erre vonatkozó kívánságait, esetleg jogait.

A gyakorlati év kötelezővé tételéből s a tanárok és igazgatók külön munkájából foly, hogy az állam a jelölteket a gyakorlati évben ösztöndíjjal lássa el s a tanárképzésben közreműködő tanerőknek tiszteletdíjat biztosítson. A felügyeletet szabályozza az utolsó tétel, mely szerint a gyakorlati tanárképzéssel megbízott állami középiskolák e tekintetben is az illetékes főigazgató hatósága alatt állanak, a felekezetiekre pedig az 1883. XXX. t.-cz. 46. §-a alapján ügyel fel a vallás-és közokt. miniszter.

A kérdés általános rendezéséről lényegben ennyit mond a kolozsvári felterjesztés és ebben szorosan Schneller javaslatait adja. Természetes, hogy e munkálat elvi állásponton van ugyan, de csak ezt igazolja, a másikkal nem is foglalkozik. Schnellernek azonban még természetesebben meg kellett okolnia azt is, hogy miért nem fogadhatja el a másik véleményt s így a mely helyekről nézeteit megismerjük,* ugyanott az ellenkezőnek *elvi bírálat*a is fellelhető. Mint egyetemi tanár azt vizsgálja: az egyetem jellemével megegyeztethető-e a gyakorlati tanárképzés feladata; a tanárképzés célját tekintve pedig azt keresi: megfelelhet-e ennek az egyetemmel kapcsolatos gyakorló iskola? Megállapítja, hogy az egyetemmel szervi kapcsolatban, a neveléstudomány tanárától vezetve legfeljebb elméleti kísérleteket végző iskolának van jogosultsága, tehát a gyakorlati tanárképzés az egyetem feladata nem lehet, mert ennek végzésére nem való olyan iskola, a mely a nevelésben, oktatásban kísérletezik. Ugyanaz az álláspont, melyet Kármán 1891-ben és 1904-ben elfoglalt.

Nem gondolva többé a kolozsvári tervezet keletkezése módjára, csupán tartalmára, úgy kell tekintenünk, mint régi óhajítás megvalósítására tett régi javaslatok megtestesülését. Egy ideig érvényesülése útjában állott a másik álláspont: a külön szervezett gyakorló iskolákat kívánó javaslat. A tanári közvélemény csakhamar nyilatkozni kezdett, a kérdés újra a legélénkebb érdeklődés tárgya lett s a talán nem távoli megvalósulásig remélhetően az is marad. Az Orsz. Közép-

* Beszédék stb. 153. s köv., Pædagogiai dolgozatok I. 347. köv., Magyar Pæd. 1899., 1903., i. h.

iskolai Tanáregyesület 1903. évi közgyűlésén még egymással szemben állónak látszik a két álláspont,¹ de az 1904. januárjában tartott választmányi ülésen az ellentét teljesen elsimul, mert Waldapfel Jánosnak nyolcz pontból álló indítványában az áll első helyen, a mi a kolozsvári felirat kiindulása: kérje meg az OKTE. elnöksége a vallás-és közokt. miniszter urat a gyakorlati tanárképzésnek oly módon való szervezésére, hogy a budapesti tanárképző-intézet gyakorló-főgymnasiumán kívül megbizza még az országban található alkalmas középiskolákat a jelöltek bevezetésével a gyakorlati tanításba.² Ez s a hozzá fűződött felszólalások nem csak azt idézték elő, hogy az elnök a gyakorlati tanárképzés mielőbbi szervezését mondhatta ki általános óhajlásul, hanem megállapíthatta azt a véleményt is, hogy «a tanárjelöltek gyakorlati képzésére minden jó középiskola alkalmas». A kolozsvári tervezet a jó tanárt hangsúlyozza, de mert jó tanár nélkül nem jó az iskola, a véleményeket így is egynek látjuk s ezzel a gyakorlati képzés országos, mai viszonyaink szerint végleges rendezése elől a tanárság részéről az utolsó akadály is elhárult.

V.

Az ügy mai állása.

Nem számít akadálnak a még fenmaradt vitás tételek közül egyik sem. Az a feladat most, hogy a helyzetet minden tekintetben tisztázzuk s minden eddigiből a tenni valókat megállapítsuk. Kiindulás ebben természetesen csak a kolozsvári tervezet lehet, mely a tanáregyesület igazgatóságát is rábirta a kérdés tárgyalásának napirendre tűzésére.³ Indokolja ennek alapul vetését az is, hogy e tervezet megjelenése óta merült fel olyasmi, a mire épen a helyzet tisztázása kedvéért felelni kell. E kötelességet, mint a ki az elfogadott javaslatok alapján azt az emlékiratot szerkesztettem, nekem kell teljesítenem.

A fejleményekből nyilvánvaló, hogy e terv a magyar tanárság figyelmét felkeltette, tetszését is megnyerte. Bizonyosság erre a kassai és debreczeni tanári körök állásfoglalása, az Orsz. Ref. Tanáregyesületnek 1903 nyarán tartott közgyűlése, mely az egyházkerületekhez emlékirat benyújtását határozta el s végül az imént említett választmányi ülés, melyen a kolozsvári javaslat alaptétele közös véleménynek derült ki. Kétségtelen, hogy e végső eredmény előidézésében a vélet-

¹ OKTK. XXXVII. 54.

² U. o. 347.

³ U. o. 341.

lennék is része van. Annak, hogy Kármán Mór időközben közölte¹ a gyakorló gymnasium tanártestületének még 1891 novemberében készített *szabálytervezetét a középiskolai tanárjelöltek gyakorlati évéről*, mely eddig nyilvánosság előtt nem volt s így csupán egy rövid utalásból² lehetett a létezéséről tudomásunk, a tartalmáról meg épen semmi. A szabálytervezet 3. pontja a tanáregyesület 1891. határozatának megfelelően így szól: «A gyakorlati évet csak valamely nyilvános, kellően felszerelt, teljes középiskolánál lehet tölteni.» Azt hiszem, ennek köszönhetjük, hogy a két vélemény teljesen egygyé lett.

Terméketlen dolog lenne az ügy illetén állapotában akárminő vitatkozásba ereszkednem vagy akár a régebbi eseményekből tanulságot — mit vonogatnom. Készséggel ismerem el, hogy Kármán Mór a kolozsvári tervezet kiadása előtt többel mint egy évtizeddel szóba hozta³ a gyakorlati tanárképzés szervezését, viszont kiemelem, hogy az indítványán alapuló szabálytervezetet egészen a legutóbbi időig nem ismerhették a kolozsváriak. Magát a Kármán indítványát azonban épen az álláspont erősítésére szóról-szóra idéztük. Szólanom kell arról, a mivel most Kármán a közzétételt megokolja. Szerinte ez a tervezet «mindenesetre világosabb képét adja annak, mi a teendő, mint a kolozsváriak indítványai, melyek úgy se voltak mindig megegyezők és talán a tanári körök véleményének inkább is megfelel, mert ez a javaslat kevésbé utánzás annak, a mit német földön ez irányban javasolnak vagy tesznek, hanem középiskoláink sajátos szervezetét és nemzeti szükségleteinket veszi első sorban tekintetbe». A kolozsváriak indítványainak *nem mindig megegyező* voltát talán jól értem úgy, hogy Kármán az 1897-ben, 1899-ben és 1902-ben tett indítványokról is tudva az 1899-iki indítványok elfogadására gondol. A mostani álláspontnak attól való eltérését a viszonyok változó voltából s az idő érlelő természetéből könnyű megérteni. Ez hát nem jelentékeny dolog. A tervezetek *világosságát* több szempontból ítélhetjük meg. Elismerem a belső szervezet tekintetében a Kármán közölte terv részletesebb voltát; viszont a magunkéra nézve hivatkozom arra, hogy e részben a javaslatban is kifejezett elvi okokból csupán az általános körvonal megállapítását tartjuk szükségesnek. Mindaz, a mit itt e kérdés történeteként egybeállítottam, annál inkább az, a mit a kolozsvári tervezet származásáról feltártam, felelet arra, hogy ez a tervezet lehet-e bármily mértékben is utánzás. Hasonlóság lehet benne; van is, de vannak rendkívül nagy különbségek is épen úgy, a mint a Kármán kö-

¹ U. o. 240. s köv.

² OKTK. XXVIII. 184.

³ U. o. 240.

zölte tervezet több pontja arra emlékeztet, hogy annak születése előtt egy évvel kelt a porosz tanárok gyakorlati előkészítéséről szóló szabályzat s a mint más pontok megint a hazai viszonyok figyelembe vételét mutatják. Sőt az utánzás nyílt gyanújába kerülve, ki kell mutatnom, hogy a kolozsvári tervezet nyolcz pontja közül csak kettőnek a tartalma engedi meg egyáltalában a porosz szabályzattal való egybe-hasonlítást: az első, meg a harmadik. Megegyezik az elsőben a különböző középiskolák felhasználása és a szakvizsgálat megkövetelése. Alapos megokolás van mindkettő mellett s nyomban az a nagy eltérés, hogy a kolozsvári tervezet az igazgatón kívül e célra csak két tanárt foglalna el s egy iskolához egy szakcsoportra készült jelölteket óhajtana tenni. Megkívánja ezt a személyiségnek mindenben irányt adó elve, mely a porosz szabályzatban nincsen meg. A másik pont az eljárás általános körvonalait adja, megokolja ennek minden részletét, ez bizonyítja tudatos voltát, tehát ellene szól az utánzásnak. Szó sincs róla, az eljárás lényege olyan, a milyen a poroszoké, de olyan is, a milyen a Kármán közölte tervé, meg a fejlődés folytatában megismert számos javaslaté. A mi egyezik, azt ma a gyakorlati képzés módjának megállapodott vonásaiul tekinthetjük, mert helyettök — úgy látszik — senki sem tud jobbat ajánlani. Nagyon eltér azonban a kolozsvári tervezet a porosz rendtől épen abban, hogy nem ad részletes szabályzatot. A Kármán közölte terv ellenben épen ebben inkább rokon azzal Kénytelen vagyok azután megvallani, hogy e tervben semmiképen sem találtam meg, miképen vette tekintetbe «első sorban középiskoláink sajátos szervezetét és nemzeti szükségleteinket». Nemzeti szükséglet itt csupán a kérdés rendezése. Erre a kolozsvári tervezet ugyan csak törekszik. A középiskolák sajátos szervezetét egyiknek sincs alkalmja nagyobb mértékben érvényesíteni, hiszen erről szó sincs. Van ellenben szó a kérdésben a magyar középiskolák fentartóiról, arról, hogy határozottan számolni kell itt is az iskolafentartók sokféleségével. A hazai viszonyok tekintetbe vétele itt szükséges egyik helyen. A másokra is mindjárt rátérek, az a törvénynek és a szükségletnek a viszonya.

A kolozsvári tervezet egységes elv kifejtése minden porczikájában. Ez magyarázza meg azt a módot is, a hogyan a jellegre való tekintet nélkül minden iskolát be akar vonni s csak a tanárok személyétől teszi függővé a választást. A közoktatás ügyében is van ugyan önkormányzati joga felekezeteinknek, de az egésznek a vezetése mégis egységes. Maga a tanárképzés sincs csupán állami tanárképzőkre szorítva a törvényben, de a vezetés jogát mégis megtartotta az állam. Így a gyakorlati tanárképzés egységes vezetése is szükséges, hogy az országos, nemzeti érdeken csorba ne essék. Ennek a biztosí-

tása a kolozsvári tervezetben megvan, Kármánékéból hiányzik. Egy-
 séges vezetéssel számon lehet tartani minden tanárjelölt előkészülését
 és mégis meg lehet adni ezen belől a kellő szabadságot az egyes
 iskolafentartóknak. A magyar nemzeti szükségletnek az felel meg, ha
 a gyakorlati tanárképzés egésze az állam kezében van. Ez talál a
 közoktatás sajátos szervezetéhez is, mert Eötvös szellemében ennek
 állami jog és kötelesség volta a lényege. A kolozsvári tervezet azon-
 ban épen elvi alapja által elismeri a kötelességben résztvevő más
 iskolafentartókat is, mert a tanár személyét véve főnek, a felekezeti
 iskolánál működő jó tanár intézetét is megbízhatónak mondja, de
 ekkor a felekezet beleegyezését kívánja, a felekezet részéről egyes
 tanárainak adott megbízás esetén meg az állam jóváhagyását. Látnuk
 tehát, hogy a nemzeti szükséglettel mi ugyancsak számoltunk, nyolcz
 tételünk közül hét ezt bizonyítja.

A nemzeti szükséglettel együtt a középiskolai törvény sajátos vagy
 inkább sajátoságos rendelkezését is figyelembe vettük, mikor a nyilván-
 való, megalkuvást semmiképen sem tűrő hiányt gyökeresen akarva
 pótolni, azt kívánjuk, hogy az 1883. XXX. t.-cz. 61. §. 3. pontját mai
 semmit mondó alakjából határozottan kötelezővé tegye a törvény-
 hozás. Vagy van szükség a rendszeres gyakorlásra, vagy nincsen. Ha
 van, akkor a szükségnél egyébire nem szabad tekintenünk s kibúvót
 nem engedhetünk. Ez a nagy különbség a most párhuzamba állított
 két terv között, hogy Kármánéké csak azokra szól, kik a magán-
 tanítósokdásnak e szempontból értelmetlen rejtékútját nem használják.

Igen lényeges eltérés az is, hogy a kolozsvári tervezet sok meg-
 előzőhöz hasonlóan a szaktanulmányokkal teljesen rendben lételt a
 gyakorlati év megkezdésekor megkívánja, amaz az alapvizsgálattal is
 megéri. Pedig a szakvizsgálat csakugyan feltétlenül szükséges előfel-
 tétel; a tanárképzés alapja a szaktárgyakban való egészen alapos elő-
 készülés és a ki még e tekintetben eleget nem tett, az nem kezdhet
 az előkészülés második ágához mindkettő veszélyeztetése nélkül.

A gyakorlati év folyásában semmi különös eltérés nincs a két
 tervezet között. Nem egészen érthető azonban a Kármán közölte ja-
 vaslat 18. pontja: «A tanítandó osztályt és tárgyat a jelöltek szak-
 vizsgálata vagy szaktanulmányai alapján az intézet igazgatója jelöli
 ki.» A porosz szabályzat 9. §-ában van ilyesmi: a jelölteket «unter
 genauer Beachtung ihrer Lehrbefähigung» kell a tanítással megbízni.
 Ez így természetes kívánság, tiltása az idegen szak tanításával való
 megbízásnak. Amott azonban nincs semmi jelentősége, ha egyszer a
 szaktanár mellé rendelték a jelöltet.

Szintén felesleges pont az is (19.), hogy a jelöltek «egy időben
 rendszerint csak egy osztályban taníthatnak s csak kisebb óraszámú

tárgyakból vállalhatnak kivételesen két osztályt». Oly sokféle helyzet állhat elő, hogy ily különben is bizonytalan megállapításokra nincsen szükség. Az órák számának felső fokát kell megállapítani csupán. Minden megbízásra érdemes igazgató és tanár feléri észszel, hogy a kezdőknél a tanítani való egysége mennyire fontos. Fontosabb az órák számánál is.¹

Waldapfel Jánosnak a választmány előtt tartott előadása is szolgáltat anyagot újabb hozzászólásra, de csak két pontja van a kolozsvári felfogással ellentétben. Ezekben is könnyű az egyetértés, mert az ellentét inkább csak látszik annak. Egyik eltérés, hogy Waldapfel egyes iskolák kiszemelésén és czélyszerű felszerelésén kezdené a dolgot.² Ez azonban nem ellenkezik a kolozsvári tervvel, mert ehhez hasonlóan olyan iskolákat keresne, melyekben jeles igazgató s két-három megfelelő szaktanár együtt található, a biztosítékot tehát ő is az igazgató és a tanárok személyében látja. Így az elvben eltérés látszik ugyan, de a megvalósításban nem, hiszen az iskolák kiválasztásának jogosan csupán a tanárok s igazgatók személyisége lehet az alapja. Más alap is látszik W. javaslatainak e (4.) pontjában: «Kivánatos már az ellenőrzés szempontjából is, hogy az állami tanárképző középiskolák a főigazgatók székhelyein legyenek.» Ezt a kívánságot fejezte ki 1891-ben Jancsó Benedek s a gyakorlat ettől minden valószínűség szerint nem is nagyon térne el, mert e székhelyek mégis csak központok, de azért irányadó-nak ezt a másik, igazi alap mellett nem lehet elfogadnunk. A másik eltérés az, hogy Waldapfel nem látja okvetlenül szükségesnek a gyakorlati év kötelező voltának az 1883. XXX. t.-cz. 61. §. 3. pontjában való kimondását,³ mert «igazi magántanítás, mikor a tanár egymaga önállóan előkészített valakit nyilvános vizsgálatra, vetélkedik egyik-másik előnyében a nyilvános iskolán való működéssel». A gyakorlati évet azért óhajtjuk rendes középiskolán szerveztetni, hogy így a jelölt egészen és valósággal élete munkájára készüljön elő. Jól látom a magántanítás némely hasznát, például a gyermek lelkének alapos

¹ U. o. közli Kármán 1896-ban készített *Javaslat-át a középiskolai tanárképzés újjászervezéséről*, melyben szintén van szó a gyakorlati képzésről: «18. A tulajdonképeni pädagogiai gyakorlat megszerzésére, különösen a középiskolai oktatás módszeres kezelésének elsajátítására továbbra is a tanárképző gyakorló főgymnasium szolgál, mint a pädagogiai szakosztály kiegészítő része.»

² Oktk. XXXVII. 343.

³ K. o. 347. — 5. pont: «E kötelezettség alól a középisk. törvény 61. §. 3. p. és a tanárvizsgálati szabályzat értelmében csak oly jelöltek menthetők fel, kik magántanulókat sikerrel előkészítettek nyilvános középiskolákban teendő vizsgálatra.»

megismerését, de senkinek sem juthat eszébe, hogy a magántanítóságot (*nevelőséget*) akár a nevelő lehető hatása, akár az egy tanítványra jutó idő és erő mennyisége, akár pedig a két fél viszonya tekintetében összevesse a nyilvános iskolában tanítással; a kettőben minden másként van, csupán a tanítás és nevelés ténye a közös. Azután meg: mai ítéletünk szerint négy év kell az elméleti, tudományos előkészítésre, külön egy év a gyakorlatra. Az a magántanító rendkívüli, erőemésztő munkával is csak félig végzi vagy a tanulást, vagy a tanítást, leginkább azonban mindkettőt. Vizsgálataival így el nem érkezik, de ha elérkeznék is, az ötödik év elején pædagogiai vizsgálatát semmi esetre jól készülten le nem teheti, tehát reá nézve a törvény mai engedélyének semmi jelentősége nincsen. A gyakorlati év szervezésének kettős célja, hogy a tanításba való bevezetést biztosítsa és a tanulmányokra szánt időt egyébtől szabaddá tegye. Ennek az időnek magántanítósággal való töltésére (ha olyan igazi magántanítóságot értünk) nem szabad utat nyitni; elég baj az azoknak, a kik kénytelenek így megosztani magokat. Ha pedig az ötödik év volna a magántanítóság éve, arra az áll, a mit mondtam az egy gyermek tanítása és a nyilvános iskola különböző voltáról. Szükség úgy is oly ritkán volna e szabadságra.

Igaz azonban, hogy a törvénymódosítás nem könnyű dolog s ezért úgy gondolom, e nélkül is célt érhetünk, e nélkül is megeshetik minden jelölt gyakorlati előkészítése. A törvényben — rá mutatam — nincs világos követelés. A mint a tanárvizsgálati szabályzatok magyarázzák a törvényt, magyarázhatja azt a gyakorlati tanárképzés jövőendő szabályzata is a nélkül, hogy a törvényt szellemében megváltoztatná. Rendkívüli esetek fordulhatnak elő; az is megeshetik, hogy valaki külföldi tanulmányútján résztvesz ottani gyakorlati seminariumokban. A miniszternek mindig megvan a joga a rendkívüli esetek megítélésére. A szervezésnél azonban mégis a lehető tökéletes munka a cél s ezért a törvényben való kötelezést szükségesnek látom. Hogy a módosítás hamarosan ne történjék meg, azt óhajtanom határozott okom van: szeretném, ha ez csak egy részecskéje lenne a középiskola gyökeres megújításának, tehát ha ennek aprószeres módosítgatásokkal útját nem állanók. Ezért ez ügyben a törvény illetén értelmezésével is megelégedhetünk.

Waldapfel javaslatai között ez eltérőkön kívül két olyan is van, a mi a kolozsváriból hiányzik. Egyik magától értődik: a pædagogiai könyvtár gazdagabb felszerelése. Kármán is hangsúlyozta ezt 1891-ben, Hetényi is 1840-ben. A másik a jelöltek szétosztására vonatkozik. Nem szabatos, mert már előbb különbséget tett a felekezetek s az állam gyakorlati tanárképzése között, itt meg (7.) mintha csak az államiról

volna szó: „A jelöltek beosztását a különféle középiskolákba a tanárképzőintézeti tagoknál az illető tanárképző intézet végezze, a többiekre nézve pedig közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszterium.” Ez így nem jó lenne, mert a tanárképző intézetet, mely mai s e javaslatokkal nem érintett szervezetében az elméleti képzésről gondoskodik, beleértaná a gyakorlati előkészítés igazgatásába, a mire hivatva nem lehet. Úgy gondolom, itt is könnyű az eligazodás, ha tisztázzuk a helyzetet. A szakvizsgálatot tevő jelöltek nyilvántartása eddig is megtörtént, az a szétosztás alapja és az itt is érvényesülő, de minden önkormányzati jogot tiszteletben tartó egységes állami vezetés kiindulása. Az eljárás ez lenne.

Minden jelölt a szakvizsgálat kiállása után a tanárvizsgáló bizottság elnökénél a gyakorlati évre jelentkezik s a helyre nézve kívánságát kifejezheti. A tanév végén, legkésőbb július 15-ig, mindenik tanárvizsgáló bizottság felterjeszti a névsort a miniszteriumba, külön választja a szerzetesrendi jelölteket, megjegyezve a jelöltek kívánságait. A miniszterium tudomásul veszi a rendi gymnasiumokban elhelyezettek neveit, a többit pedig lehetően hamar, a kívánságoknak is lehetően eleget téve, elosztja az egyes iskolákhoz, az állami iskolákba osztottak behívását az illető főhatóságra bízván. A következő júniusban a sikerrel végzők pædagogiai vizsgálatra állanak a nyert bizonyítvány alapján s az oklevelet nyertek névsora a tanárvizsgáló bizottságoktól újra felmegy a miniszteriumba. Ha valamelyik felekezeti főhatóság tanárszükségletével számot vet s maga akar a szükséges jelöltek gyakorlati előkészítéséről gondoskodni, ezt június végéig bejelenti a tanárvizsgáló bizottságoknak, a jelöltek figyelmét ezek felhívják s ha a felekezeti főhatóság épen bizonyos egyéneket kívánna magához gyakorlatra, azt tudomásul véve, a rendi jelöltekhez hasonlóan nyilvántartják.

Szólanom kell végül az iskolák kiválasztásának Waldapfel ajánlotta módjáról, mely ugyan a személyeken alapul, de sok veszedelem csiráját mutatja, megkérdezné az ország összes igazgatóit, hogy kik hajlandók a tanárképzés gondját magokra vállalni s felszólítaná őket, hogy jelöljék meg az ott működő alkalmas tanárokat; az ajánlkozó igazgatók és ajánlott tanárok közül aztán kiszemelné a miniszterium a főigazgatók segítségével a valóban alkalmasokat. Épen megfordítva csinálnám. Minden főigazgató ismeri a kerületében levő iskolák összes személyi és tárgyi viszonyait: jelöljék ki ők az alkalmas erőket azok állami vagy felekezeti voltára tekintet nélkül; a kiszemelt igazgatóktól kérjenek részletes felvilágosítást az illetők alkalmas voltáról s csak olyan igazgatóval és olyan tanárokkal tárgyaljon a főigazgató a kérdésről, kiknek ajánlását elhatározta. Ha ezek netalán nem fogad-

hatnák el a kitüntetés, a mit e megbízás jelent, akkor következik más. Lehetetlen azonban ajánlkózást tenni a kiválasztás alapjává.

Igen nyomatékos megjegyzést tett Kárpáti Károly szegedi főgymnasiumi igazgató * az igazgatók munkájáról, a külső igazgatási teendőkkel való túlterheltségéről. Csak úgy látja lehetőnek az igazgatóknak a gyakorlati tanárképzésben való részvétélet, ha a tanárok közül az ilyen intézetekben állandó helyettes igazgatót neveznének ki vagy titkárt alkalmaznának az adminisztratív teendők végzésére. Olyan megjegyzés, a melyet a közoktatás érdekében föltétlenül számba kell venni, még a gyakorlati tanárképzéssel meg nem bízott intézeteknél is, hogy az igazgató ne csak hivatalfő, hanem igazán a reá bízott intézet szellemi vezetője is lehessen. A régi felekezeti iskolák bőven adják a jó példát ilyen megosztásra.

E dolgozat első sora óta kerültem mindazt, a mit a gyakorlati tanárképzéssel szoros kapcsolatban nem láttam, ezért mellőztem az elméleti képzés különben sok szóra érdemes egyes vonásait, sőt minden olyasmit is, a mi e szerencsésen dűlőre jutó kérdést esetleg újból tévútra vezethetné s vitára adhatna okot. Itt azonban kénytelen vagyok röviden megemlékezni egy meggyőződéseim szerint a gyakorlati tanárképzéstől teljesen távol eső dologról. Waldapfel most tárgyalt előadása szerint «arról ma már alig lehet vitatkozni, hogy egyetemi pædagogiai tanszék, ha hivatása magaslatán akar állani, nem lehet el oly gyakorló iskola nélkül, mely neki pædagogiai laboratorium vagy legalább is pædagogiai observatórium, erre a czélra pedig egy közönséges, kötött menetű, esetleg zsúfolt iskola nem lehet alkalmas. Hogy az egyetemi pædagógus azután reáliskolát vagy gymnasiumot tart-e ily czélra alkalmasabbnak, az — mondjuk — izlés dolga». Tiszteletben tartok minden meggyőződést, ha nincs is megokolva. De a vitatkozást épen ellenkező szempontból tartom lehetetlennek. Ezzel meghatároztam az okot is: a hol nincs reménység a meggyőzésre, ott a vitatkozás igazi mivoltában csakugyan lehetetlenség. Ezért meggyőződésemet én sem okolgatom, de az ellenkező ellen szóló okokat fel-
említem: 1. elméleti okoskodás a pædagogiai tanszék mellé nem kíván gyakorló iskolát; ezt bizonyítja az a körülmény, hogy ilyen iskola a valósággal sehol sincs, hazánkban nem is volt, tehát olyan kétségtelennek a tételt nem mondhatjuk; 2. a pædagogiai tanszék hivatásának a magaslatát nem csak egyképen lehet megítélni s megfigyelő iskola szükségét az illető tanár sajátos iránya szabja csak meg; 3. *gyakorló*-iskolára semmi esetre sincs szüksége az egyetemi tanárnak, középiskolai tanárok gyakorlására pedig az ilyen iskola nem

* OKTK. XXXVII. 350.

való; 4. közönséges középiskolát «egyetemi pæd. tanszék laboratoriumául» soha senki sem kívánt; 5. reáliskolának vagy gymnasiumnak ily célra alkalmasnak mondásában egyik egyetemünk pædagogusa sem nyilatkoztatta izlését, a melynek különben sincs a kérdés tárgyi részéhez hajszálnyi köze sem. A gyakorlati tanárképzés meg a pædagogiai kísérletező vagy megfigyelő intézmény két egészen különböző valami.

Az egész kérdés fejlődése azt mutatja, hogy a tanításra való előkészítés, a gyakorlás, világosan a gyakorlat embereinek, a középiskolák igazgatóinak és tanárainak feladata. Az egyetem teljesen megszabadul így a sokszor kísértő javaslatoktól, melyek a gyakorlatat szervesen hozzá akarták kapcsolni. Ezek elmaradása örvendetes eredménye a tisztulásnak, forrásnak. Más alakban azonban megint jelentkezik a kapcsolat gondolata, abban a felolvasásban, melyet a Magyar Pædagogiai Társaságban (1903 decz.) Békefi Remig tartott *A középiskolai tanárképzés-ről*.*

Békefi a gyakorlati év szervezése tekintetében olyan javaslattal lépett elő, melynek minden lényeges vonása megerősíti a kolozsvári tervezetet. Van azonban egy egészen új pontja: az egyetemnek bölcsészeti karán külön tanszéket kíván a *gyakorlati pædagiának*. «E tanszék tanárának feladata, a didaktika általános elveinek ismertetésén kívül, az egyes szaktárgyak módszerének tárgyalása. Így minden tanárjelölt már az egyetemen megismerné szaktudománya gyakorlati módszerét és tisztába jönne azon eljárással, melyet egykor majd követnie kell.» A gyakorlati pædagogia tanára vezetné a budapesti, illetőleg kolozsvári gyakorlati tanárképzőt, a teljes középiskolát. Ez a javaslat ilyen alakban újság, de a fordítottja megvan Németországban: az egyetemi városban levő s semináriummal ellátott középiskola igazgatója az egyetemen is tart gyakorlatias irányú előadásokat, a melyenek a semináriumi évet töltő jelöltnak valók. Azonban nincs közöttük senki, a ki a gyakorlati pædagogika egyetemi tanára (rendes tanára) volna: sem Uhlig nem volt az Heidelbergben, sem a jó öreg bold. R. Richter Leipzigban, sem Fries nem az Halleban, a berlini Münch is csak Honorar-Professor, ennek semináriuma sincs. Nálunk is megvan a lehetősége az egyetemmel való ilyen kapcsolatnak, ha az igazgató vagy a tanárok a pædagogikával foglalkoznak s magántanárságot szereznek. Az egyetem szempontjából semmi szükség sincs a gyakorlati pædagogika külön tanszékére, a gyakorlati tanárképzés sem látná ennek épen semmi hasznát. Mindaz, a mit Békefi a tanszék feladatául kijelöl, csakugyan a gyakorlati képzés vezetőire tartozik, de

* Magyar Pæd. 1904., 5—18.

nem kell azért egyetemi tanárnak lenniök a neveléstudomány tan-széke mellett feltétlenül alsóbb rendű tanszéken.

Hasonlóan felesleges (hogyan is volna végrehajtható?) Békefinék a gyakorlati vizsgálatra vonatkozó kívánsága: «a jelöltnek a vizsgáló bizottság előtt nyilvános iskolában kellene igazolnia, hogy a gyakorlati nevelés és oktatás terén otthonos».* Láttuk, hogy ilyen javaslat már a régi magyar tervekben is volt, még olyan helyen is, a hol maga a gyakorlati képzés hiányzott. Nehézség van az útjában elég. A vizsgáló bizottság székhelyén levő középiskolákat nem lehet az ilyen vizsgálatokkal megnyomorítani, arra még gondolni sem lehet természetesen, hogy a vizsgáló bizottság szálljon ki. Különben sem ér az otthonosság megítélésére akár egy óráig tartó egyszeri próbatanítás sem sokat: idegen viszonyok között kellene lefolynia s nem lehetne természetes. Az arravalóságot csak hosszas megfigyeléssel lehet eldönteni s e tekintetben meg kell bízni azok ítéletében, a kiket a jelöltek vezetésére méltóknak találtak. Ezek részletes bizonyítványán kívül nincs mit kívánnunk többet a gyakorlat tekintetében, ha tudjuk, hogy érdemetlen nem kapja meg.

Az eltérő nézetek egybevetése és megvizsgálása szükséges volt a mai helyzet tisztázására. A közölt adatoknak talán másra is az a hatása, a mi reám: hiábavaló az újabb fejleményekben az elsőségen váltani szót, hiszen a szervezés óhajtása oly régi kívánság, sőt a ma már egyértelműen javasolt mód lényege is az. Bizonyítják az adatok azt is, hogy a kérdés fejlődésében nem lett volna szükség idegenbe nyulni egyszer-egyszer, mert hazai előzmény bőven van s hogy nincs ok idegen utánzással bélyegezni meg a hazai előzményeknek megfelelő és egészen tiszta származású új tervezetet.

A gyakorlati tanárképzés szervezése esetén fontolóra kell venni a másik felet is: az elméleti részt. A tanárképzés mai szervezése baj

* E javaslat alkalmat ad egy másik gondolat kifejezésére. Módját kell ejteni annak, hogy tanárnak nem való egyének azzá ne is lehessenek. A második év végén levő alapvizsgálatig négy félév telik el, elég arra, hogy akkor a szánalom a vizsgálókban jó erős lehessen. Hát még a gyakorlati év vezetői hogyan vegyék a lelkekre olyan gyakran a kedvezőtlen ítélet a kimondását, a milyen gyakran arra lelkiismeretes meggondolással a mai roppant bőségben alkalomnak kell nyilnia? ! Valamiképen elejét kell vennie a kormánynak, hogy az egyetemi pálya kezdetén már alkalmatlannak látszó k pályán a tanárság felé tovább is haladhassanak. A rossz ügyvédet könnyen felismerik s ott hagyják, de a rossz tanárral ugyan mit tudnak csinálni? Ma legfeljebb örökösen ideiglenesnek hagyják, de meg-hagyják.

az elméleti és gyakorlati rész, meg az egyetem érdekében egyaránt.* A javítás módjára nézve mindnyájunk óhajtása megegyezhetik abban, hogy az egyetem legyen az elméleti tanárképzés színhelyévé teljes mértékben, a gyakorlati rész legyen teljesen gyakorlati. Erre törekszik ma a magyar tanárság s a gyakorlati tanárképzés szervezését elérve felszabadítja az egyetemet is a gyakorlati tanárképzés tekintetétől és a mai ú. n. tanárképző gyakorlatokat a tudományos munkásságra szoktatás helyévé teheti.

E dolgozattal be akartam mutatni a kérdés multját, tisztázni jelenét s itt a végén utalok a szomorú tanulságokra, a miket a hosszú idő óta hányt-vetett ügy sorsa szolgáltat. Mennyit irtak róla, hány-szor jelent meg egy-egy okos gondolat s mily kevés volt az eredménye! Eötvös szabályzatának ki sem próbálása, Paulernek csak kis töredékre számító rendelkezése és a kérdés történetének egyéb mozzanatai nem kellemes emlékek, kivált az 1883: XXX. t.-cz. 61. §. 3. pontja nem az, de annál inkább sürgeti mindez a végleges rendezést. Ezt kívánja előmozdítani az eddigiek alapján készült következő szabályzat-terv.

Szabályzat a középiskolai tanárok gyakorlati előkészítéséről.

(Terv).

Az 1883. t.-cz. 61. §. 3. pontjában megkívánt gyakorlati előkészítést a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter egységesen szervezi a következőkben.

1. A szakvizsgálatot tevő jelöltek számához mértén megbíz a jellegre való tekintet nélkül egyes középiskolákat a jelöltek gyakorlati előkészítésével. A megbízás nem magának az intézetnek, hanem az igazgató és a tanárok személyének szól.

2. a) Minden tanárjelöltet kötelez, hogy szakvizsgálata és pædagogiai vizsgálata között a kijelölt intézetek valamelyikén gyakorlati előkészülés céljából egy tanévet töltsön.

b) Felmentést csak rendkívüli esetekben adhat a miniszter: másként szerzett gyakorlatot (külföldi gyakorlati seminariumban való s igazolt részvételt) részben vagy egészen beszámíthat.

3. a) A gyakorlati év végén az illető igazgató s egyik szaktanár aláírásával ellátott kedvező bizonyítvány alapján a jelöltek pædagogiai vizsgálatra jelentkezhetnek.

b) Bizonyítvány csak elejétől végig ott töltött tanévről állítható ki.

* L. *Gyakorlati tanárképzés és református iskoláink* című előadásomban. (Az Orsz. Ref. Tanáregyesület Évkönyve az 1903/4. tanévre).

4. Az iskolák kiválasztása. A gyakorlati előkészítéssel bármilyen jellegű középiskolát megbizhat az állam, viszont bármely iskolafenttartó szervezheti iskoláin saját jelöltjei előkészítését.

a) Minden főigazgató kiszemeli a tankerületében ily feladatra alkalmas igazgatókat s azok segítségével a szaktanárokat; a jegyzéket az érdemesség rendje szerint felterjeszti a miniszteriumhoz, hol a kiválasztás ezek közül történik.

b) Az igazgató és egy szakcsoport két tanára nyer egy-egy intézetnél megbízást, a mely minden harmadik évben lejár, de megújítható.

c) Nem állami iskolát csak az illető főhatóság beleegyezésével lehet megbizni.

d) Egyes iskolafenttartók csak a közokt. miniszter tudtával folytathatják bejelentett iskoláikon a gyakorlati tanárképzést.

e) Az állam megbizta tanárok és igazgatók tiszteletdíjáról az állam, a többiekéről a megbízó gondoskodik.

5. A jelöltek szétosztása. Az egységes vezetés érdekében a jelöltek szétosztását a közokt. miniszter végzi.

a) A szakvizsgálat kiállásakor a tanárvizsgáló bizottság elnökénél minden jelölt jelentkezik a gyakorlati évre s a helyre vonatkozó kívánságát kifejezheti.

b) A tanárvizsgáló bizottságok minden évben július elején felterjesztik a névsort a miniszteriumba, külön választva a szerzetesrendi jelölteket s megjegyezve a többiek óhajlásait.

c) Ha valamelyik felekezeti főhatóság tanárszükségletével számot vetve maga akar gondoskodni a szükséges jelöltek előkészítéséről, ezt június végéig tudatja a tanárvizsgáló bizottságokkal, ezek a jelöltek figyelmét felhívják s a jelentkezéseket vagy a felekezeti főhatóság kijelöléseit tudomásul véve, a rendi jelöltekhez hasonlóan nyilvántartják.

d) A miniszterium a rendi és más, nem állami iskolákban elhelyezettek nevét tudomásul veszi; a többi a nyári szünidő első felében, a kívánságoknak is lehetően eleget téve, szakcsoportok szerint elosztja a kiszemelt intézetekben, egy helyre 6—10 jelöltet; az állami iskolákba osztottak behívását az illető tankerületi főigazgatóságra, a felekezetiébe osztottakét az illető főhatóságra bizza.

e) A jelöltek ösztöndíjáról az állam gondoskodik, kivéve azokat a jelölteket, kiket a felekezetek magok számára saját iskoláikon készítenek elő.

6. Felügyelet. A gyakorlati tanárképzéssel megbizott állami középiskolák e tekintetben is az illetékes főigazgató hatósága alatt állanak, a nem államiakra pedig az 1883. XXX. t.-cz. 46. §-a alapján ügyel fel a vallás- és közokt. miniszter.

7. *A gyakorlás általános szabályai.* Apróbb részletek megállapítása a megbízott igazgatók és tanárok feladata, e szabályzat csupán az általános körvonalat állapítja meg s ezen belől az egyéni alakulásoknak szabad teret enged:

Az igazgató vezeti be a jelöltet hivatásába a gyakorlati pädagogika és általános didaktika alapján, a szaktanárok pedig a szaktárgyak történeti és módszeres feldolgozásával. Kezdetben az igazgató tervszerűen vezeti a tanórák látogatását minta-tanítások hallgatása céljából, majd a jelölt a szaktanár előtt próba-tanítást tart és végül néhány (legfeljebb 6) órán hetenként a rendes tanítást veszi át a szaktanár állandó felügyelete és felelőssége mellett. Mindezeket rendszeres megbírálás követi, azon kívül pädagogiai és didaktikai kérdésekről készített dolgozatok tárgyalása útján pályájának elméleti alapján állandóan megmarad minden jelölt.

Jegyzet. a) Az igazgató és szaktanár feladata természetesen különül el a szerint, hogy minden, a mi a szaktárgyra magára (történetére, tanítására) vonatkozik, a szaktanár körébe tartozik, ellenben az igazgató gondoskodásának a tárgya nemcsak a nevelés és tanítás minden általános szempontja, hanem az iskolai rendtartás és ügykezelés is. Ez indokolja, hogy a tanítást kezdetben az igazgatóval együtt hallgassa a jelölt, hogy a próba-tanítás a szaktanár ítélete alá essék s hogy a rendes tanításra is a szaktanár ügyeljen fel. Az általános vezetés az önállóság fokozódásával hátrább vonul, de az egész intézet s az összes tantárgyak érdekében a bírálatoknál állandóan szerepel, mert a szaktanításnak nemcsak egyszerű megszokásáról, hanem az egységes keret megfelelő helyére való illesztéséről is van szó. Az igazgató és szaktanár viszonya e tekintetben semm eltérést sem kíván a maitól.

b) A gyakorlás három részére a fokozatosság miatt van szükség. Maga a tanítás megfigyelése sem egészen egyszerű dolog; a kísérlet ismétlése a körülmények szerint hol többször, hol kevesebbszer lesz szükséges. Az önálló tanítás megkezdése is csak fokozatosan csökkenő állandó felügyelés mellett lehetséges. Idejét esetenként kell megállapítani.

c) A heti órák kevés száma az állandó gyakorlás mellett a meg nem szűnő elméleti tanulgatást és más tanároknál is tovább folyható látogatásokat, a rendszeres előkészülést teszi lehetővé.

d) A rendszeres megbírást a dolog természete kívánja, az időnként rendszeren történő tanácskozmányokra, elméleti fejtegetésekre, illetőleg az állandó elmélyedésre meg azért van szükség, hogy a jelölt az egyetemi pädagogiai seminarium munkáját mintegy folytatva a pädagogiai elmélettel összeköttetésben maradjon s ennek a gyakorlatban látszó hasznáról meggyőződve, később se váljék meg tőle.

8. A pædagogiai vizsgálatot e gyakorlati év utolsó hónapjában tehetik le a jelöltek a nyert bizonyítvány alapján.

9. A megbízott igazgatók minden tanév végén részletes jelentést terjesztenek fel a jelöltekről s a gyakorlás közben követett eljárásról.

Függelék: A gyakorlati tanárképzés e szabályzata minden nemű szakiskolában is alkalmazható.

*

Az ügyek igazgatásához jobban értők találhatnak pótolni valót e szabályzatban, de felesleges nincsen benne. A kérdést újból felvető kolozsvári tervezet megokoltan kéri a közoktatásügyi miniszter urat arra, hogy Kolozsváron kezdje meg a gyakorlati tanárképzés szervezését egy új, régóta szükséges állami reálikola felállítása után annak és az ottani három felekezeti gymnasiumnak megbízásával, a mint ezt már 1883-ban Pirchala, Felméri és Hóman terveztek. Erről azonban nem kívánok itt többet mondani, mert a kérdés általános rendezésének ez csak egy, bár igen lényeges mozzanata. Olyan részlet, a mi nem lehet megvitatás tárgya. Általában az egész ügyben úgy kell immár látnunk, hogy a vitatkozás ideje lejárt. Semmi fontos különbség nem maradt meg a kérdéssel foglalkozók között. A szükség érzete több száz évesnél, a javasolt mód elég sokáig elég sok felől volt tanácskozás tárgya. Itt az ideje, hogy ez a kérdés megszűnjék s az annyi idő óta hintegetett mag végre termő földre jusson.

IMRE SÁNDOR.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

— **Culturhistoriai fokozatok Schillernél.** A nagy német költőnek van egy pædagogiaiilag értékesíthető gondolata az emberiség culturhistoriai fokozatairól, mely eddig — amennyire tudom — elkerülte a pædagógusok figyelmét. Egy német pædagogiai folyóirat hozza legközelebb e gondolatot tárgyaló közleményemet. Legyen szabad a Magyar Pædagogia olvasóinak figyelmét is felhívnom reá.

E gondolatot Varnhagen von Ense közölte először (l. *Denkwürdigkeiten und vermischte Schriften* IV. B., p. 30. kk.) és a kritikái Schiller-kiadásokban ezen — nem magától Schillertől származó — cím alatt található: *Kulturstufen* (Goedeke Schiller-kiadásában IX. 404 és Bellermannéban XII. 472.). Schiller Humboldt Vilmosnak egy kéziratára írta e gondolatát széljegyzetnek. Humboldt ugyanis a görö-